

UDK 378

ISSN 1452-9343

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
КОСОВСКА МИТРОВИЦА

ЗБОРНИК РАДОВА
УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА У
ПРИЗРЕНУ – ЛЕПОСАВИЋУ

Број 15

Лепосавић
2021

ЗБОРНИК РАДОВА
УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА У ПРИЗРЕНУ – ЛЕПОСАВИЋУ
Књига 15

Издавач

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу
Ул. Немањина б.б. Лепосавић

За издавача

Проф. др Радомир Арсић

Редакција

Проф. др Бранко Ристић
Проф. др Радомир Арсић
Проф. др Снежана Башчаревић
Проф. др Живорад Миленовић
Проф. др Невенка Зрнзевић
Проф. др Петар Рајчевић
Проф. др Слађана Видосављевић
Проф. др Љиљана Пауновић
Проф. др Весна Минић
Доц. др Јелена Круљ
Доц. др Људмила Прокопчук
Мр Раиса Цветковић

Одговорни уредник

Проф. др Радомир Арсић

Главни уредници

Доц. др Јелена Круљ
Мр Раиса Цветковић

Лектори

Снежана Кадић, српски језик
Мр Раиса Цветковић, руски и украјински језик
Миљан Миљковић, енглески језик

Корице

Мр Далиборка Ђерковић

Компјутерска припрема за штампу

Мирко Чакаревић
е-mail: mirko.cakarevic@pr.ac.rs

Штампа

„ГРАФИКОЛОР” ДОО – Краљево

Тираж

200

Зборник Учитељског факултета у Призрену – Лепосавићу излази редовно
двапут у току године

САДРЖАЈ

УВОДНИК	11
----------------	-----------

ПРВИ ДЕО ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Милена М. Видосављевић НАСТАНАК И РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ ИЗ УГЛА БИОЛОШКЕ ЕВОЛУЦИЈЕ И КУЛТУРНЕ ТРАНСМИСИЈЕ	15
--	-----------

ДРУГИ ДЕО МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА

Љиљана Р. Пауновић, Зорица Љ. Гајтановић ЗАСТУПЉЕНОСТ ТЕКСТУАЛНИХ ЗАДАТАКА У УЏБЕНИЦИМА МАТЕМАТИКЕ ЗА ТРЕЋИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	35
Људмила В. Воронина, Алёна А. Попрыгина ИСПОЉЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ ФАСИЛИТАЦИИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	51

ТРЕЋИ ДЕО ПЕДАГОГИЈА И ПСИХОЛОГИЈА

Данијела Н. Василијевић, Данијела М. Судзиловски ПРОЈЕКТНО СТВАРАЛАШТВО У „ГОДИНАМА УЗЛЕТА”	63
Јелена Р. Круљ, Ивана Б. Симијоновић ПОРОДИЦА И ПРОМЕНЕ У ПОРОДИЦИ И ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ (КОВИД 19) Дигиталитација породице	77

Милена М. Видосављевић¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НАСТАНАК И РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ ИЗ УГЛА БИОЛОШКЕ ЕВОЛУЦИЈЕ И КУЛТУРНЕ ТРАНСМИСИЈЕ²

Сажетак: Имајући у виду да је језик основно средство комуникације међу људима, његова улога у животу сваког човека је веома значајна. Међутим, поставља се питање када је језик настао, шта је све утицало на постанак и развој језичке способности током дуге историје. Међу многобројним концептима чија је намера да пружи објашњење постанка језика, издвојили су се и биолошка еволуција и културна трансмисија. Оба феномена, с различитог становишта, утичу на развој језичке способности и изграђују јединствену синергију, како међусобно, тако и с језиком. Стога, циљ овог рада јесте да се укаже на појам језика, биолошке еволуције и културне трансмисије. У наставку се презентују теорије и ставови различитих аутора у вези с настанком језичке способности, језик се посматра са становишта биолошке еволуције и обрађује се тема језичке способности. На крају, скреће се пажња на циркуларни систем у ком језик, еволуција и култура заједно колаборирају, утичу једни на друге и развијају се у корист човека.

Кључне речи: настанак језика, развој језичке способности, биолошка еволуција, култура, трансмисија.

УВОД

Језик је медијум помоћу којег човек изграђује и тумачи свет у којем живи, а уз то и основно средство интеракције и комуникације међу људским бићима и битан предуслов свеколиког човековог стваралаштва (Бугарски 2003: 7). У општем смислу, језик представља део генетског наслеђа људског рода који човеку даје могућност да се разликује од животињског света.

Еволуција људске врсте траје отприлике пола милиона година и за то време доживела је бројне трансформације које су утицале на развој човека. Како се човек мењао, тако је и језик попримао различите одлике а језичка способност, као нова еволуциона способност и манифестација симболичке функције, постајала све развијенија.

¹mika_vido_88@yahoo.com

²Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. Фебруара 2021.

Различите теорије указале су на који начин се језик посматра из угла биолошке еволуције, док су неки од аутора мишљења да је језик настао од неарткулисаних људских гласова који су били праћени знаковима и гестовима, као и да се језици могу посматрати као живи организми јер имају своје рођење, развој и смрт. Као што борба за опстанак постоји међу људима, тако се ова борба одвија и међу језицима.

С друге стране, још један од фактора од кога зависи развој језичке способности и да ли ће језици живети и колико ће опстајати јесте културна трансмисија. Имајући у виду да су култура и језик нераздвојни, пренос језика и културних информација на следеће, млађе генерације одвија се континуирано, углавном путем имитације или опонашања, учења и свакодневних кооперативних интеракција људи.

Дакле, биолошка еволуција и културна трансмисија имају значајну улогу у настанку и развоју језичке способности, али и поред тога омогућавају да се језик посматра и објасни као живо биће, као и да се преноси са генерације на генерацију као културно наслеђе чиме се омогућава његово чување и трајање.

У складу с наведеним, циљ овог рада јесте да се најпре укаже на појам језика, као и да се представе значајне разлике између људског језика и комуникације међу животињама. Надаље, пружа се увид у објашњење термина биолошке еволуције и културне трансмисије, као два концепта на које се ослања главна тема овог рада, а то су теорије многобројних аутора о настанку и развоју језика и језичке способности. Такође, обрађује се тема о језику из угла биолошке еволуције и о језичкој способности унутар презентовања теорија и навођења мишљења различитих аутора о настанку језика.

На крају, акценат је на свеобухватном приказу важности и улоге биолошке еволуције и културног преноса за настајање и континуирано развијање језичке способности код људи, то јест, на циклични систем у коме активно и динамично учествују језик, еволуција и култура. Такође, фокус је и на сагледавању језика из сфере лингвистике и психологије, са биолошког и антрополошког аспекта, чиме се уједно постиже и интердисциплинарни начин анализирања поменутих тема.

ПОЈАМ ЈЕЗИКА

Још од давнина, језик је био један од највећих феномена људског живота. Језик сваког народа развијао се кроз историју и у том еволутивном току постајао је све сложенији, као што и језик сваког појединца у складу са његовим интелектуалним, психолошким и друштвеним развојем постаје сваким даном све богатији и разуђенији.

Почетак стварања знакова и развоја симболичке функције, преко формирања семиотичких и икониких система, утицао је да се развије еволуционо нова способност човека и изгради језички систем. Као главне

особине језичког система, Ивић (1987: 318–319) наводи дискретност и арбитрарност, као и кодификована граматичка правила, како семантичка, тако и синтакстичка и фонолошка. Овај систем представља најадекватније средство за комуникацију међу људима, које им омогућава да причају о својој околини, али и о унутрашњем искуству.

Стога, „језик се представља као систем знакова који је (говорно и писано) средство општења, споразумевања међу људима... језиком човек саопштава своје мисли и осећања другим људима” (Станојчић, Поповић 1999: 4). По ставу Бугарског (2005: 10), поред биолошког, језик има и семиотичко значење, јер омогућава симболичко изражавање и за сваког појединца представља способност путем које може да изрази своје мишљење и преноси поруке служећи се вербалним знаковима.

Као централна тема у области проучавања настанка језика намеће питање која је разлика између људског језика и комуникације међу животињама (Lyons 1977а, цит. у Harley 2014: 55). С тим у вези, Хокет (Hockett 1960, цит. у Harley 2014: 56) указује на карактеристике људског језика налик дискретности, под којом се подразумева речник састављен од дискретних јединица, затим на могућност замене, што указује да се комуникативни систем може односити и на ствари које су удаљене у времену и простору. Као следеће особине људског језика наводи се отвореност и способност да се створе нове поруке; традиција – што означава да се језик може подучавати и учити; могућност да уз помоћ језика варамо и лажемо; рефлексивност – могућност да разговарамо о самом систему комуникације, као и могућност учења других језика.

Системи за комуникацију међу животињама такође поседују неке од наведених особина. Међутим, иако на пример папагај користи вокално-звучни канал и одређене звукове који се односе на наведене особине људског говора, он ипак не може лагати или причати о прошлости као што то људи чине. Такође, мајмуни су углавном осуђени на ограничену комуникацију у вези са претњом која потиче од других животиња, док људска врста може слободно да ствара нове речи, реченице, да изрази своје идеје и мишљења без икаквих потешкоћа (Harley 2014: 57). Стога, може се рећи да многе животиње свакако имају симболичке комуникационе системе који им служе за пренос порука дугим члановима врста, али ипак њихови системи су много више ограничени и немају богатство људског језика (Deacon 1997, цит. у Harley 2014: 57).

БИОЛОШКА ЕВОЛУЦИЈА

У биологији, науци о живом свету, разумевање и објашњење било ког феномена и структуре базира се управо на сазнањима еволуционе биологије. Еволуциона биологија омогућава разумевање настанка и одржавања биолошког диверзитета и адаптација животних ентитета и кључни је део у примењеним научним дисциплинама (Миланков 2009: 89).

База за историјски напредак који обухвата еволуцију, почевши од примитивног до цивилизованог људског друштва, јесте феномен биолошке еволуције под којом се подразумева промена од једноставних до сложенијих облика живота (Markus 2008: 240). Ова врста еволуције обухвата онај део биолошких наука који проучава узроке настајања и дешавања појава и структура у живом свету и основно питање на које покушавају да одговоре еволуциони биолози јесу: зашто одређена структура, функција или појава постоје и како и када је настала одређена структура, функција или појава?

До средине XIX века различите теорије пружале су објашњење концепта биолошке еволуције, али нико од истраживача и теоретичара није успео да адекватно објасни механизам еволуцијске промене и начин трансмутације врста. Први који је успео у тој намери био је енглески биолог Чарлс Дарвин (1809–1882), где је своје размишљање и ставове изнео у делу *Порекло врста* (Markus 2008: 240). Главни приступ Дарвинове биолошке еволуције огледа се у томе да су се људска бића, заједно са осталим живим створењима, развила путем процеса варијације природне селекције (Rose et al. 2000).

Као главна идеја и фундаментални концепт који је Дарвин заступао издвојила се природна селекција, која обухвата обилност живих бића и оскудност ресурса. Имајући у виду наведено, Маркус (Markus 2008: 240) наводи да се јавља борба за опстанак, где најспособнији преживљавају помоћу своје способности адаптације. У складу са тим, Дарвин је указивао на то да термин борба за опстанак заправо обухвата међусобну зависност живих бића, док, са друге стране, природна селекција указује на способност и неспособност преживљавања живих бића у променљивој и непознатој средини.

У том погледу, Бреш (Bresch 1977, цит. у Kešina 2006: 370–371) указује на то да ова Дарвинова селекцијска теорија еволуције подразумева процес који се огледа у креирању генетичке варијабилности уз помоћ мутација, што заправо и служи да се потомци увек помало разликују од родитеља. Као други корак овог процеса наводи се уређивање настале варијабилности уз помоћ природне селекције. С обзиром на то да све варијанте нису на исти начин адаптиране животним условима јавља се појачана конкуренција која се постепено претвара у борбу за живот где најјачи опстају. Тако да се може закључити да природна селекција пружа највише могућности онима који се могу прилагодити свим захтевима животне средине, док слабији и неприпремљени бивају елиминисани.

КУЛТУРА И КУЛТУРНА ТРАНСМИСИЈА

Када говоримо о култури, Видосављевић и сарадници (2016: 186) истичу да је човек својим радом током историје испољавао рационалну и хуману страну људских моћи, у којима његова свест, рад и симболички облици чине нераскидиву целину и јединство особина по којима је различит у односу на друге врсте.

Како је социјална организација хоминида бивала сва сложенија, тако је и културни развој бивао напреднији. „Производња оруђа, организовани лов, насељавање нових географских простора... појава предмета, изградња насеља, појава симболичког размишљања, развој уметности”, све је то утицало на настанак и континуирани развој језика (Јанковић, Шојер 2015: 15).

Наиме, за симболички изражај али и промене у људској култури током историје се претпоставља да су иницирале појаву модерног језика, и то на европском тлу. Дакле, анатомски модерније друштвене заједнице, које су биле уједно и преносиоци новије културе и уметности, стигле су у Европу и у кратком периоду замениле неандерталце као представнике културе током периода средњег палеолита. Ове, такозване, савремене придошлице утицале су на појаву модерног језика (Klein, 1989; 2000; Mellars, 1996; 1989; Binford, 1989, цит. у Јанковић, Шојер 2015: 32).

Према тврдњи Хариса (Harris 1980: 35, цит. у Васић 2005: 5), култура представља скуп стечених традиција у друштву која се најпре појављује код сисара, то јест код примата. Већи број животиња поседује традицију која се преноси са генерације на генерацију, међутим, једино код хоминида култура је временом постала важан извор понашања. Битан еволуциони корак културе сматра се период када су способности и понашање животиња почеле да се стичу више друштвеним наслеђивањем него биолошким. Култура је постала разноврсна, променљива, динамична, увек тесно повезана са физичким окружењем и осталим културама.

По мишљењу модерних антрополога, култура јесте скуп вештина, облика комуникације, знања, веровања, ставова, навика, правила понашања према појединцима исте или друге заједнице. Имајући у виду да се одређена културна информација и прима и шаље путем имитације и учења, истиче се да одређено културно наслеђе није статично, већ се преноси са генерацију на генерацију и тиме се и омогућава еволуција али и трансмисија културе. Узимајући у обзир наведено, може се истаћи да се под појмом културне трансмисије подразумева размена и пренос веровања и правила понашања, који су резултат генетске еволуције на наредне генерације. Дакле, културна трансмисија је уско повезана са генетском еволуцијом.

У вези са тим, као један од елемената и основа развоја система културне трансмисије наводи се имитација. Оваква врста културне

размене погодна је за сваког појединца који се индивидуално развија јер омогућава да се усвајају правила и обрасци понашања путем посматрања и без непосредног креирања. Међутим, социјално учење одређеног понашања не спроводи се искључиво путем директне имитације и његовог активног усвајања, већ и уз помоћ процеса као што су емулација (опонашање) и социјална могућност фокусирања пажње на неки објекат или предмет (Galef 1988, цит. у Castro Nogueira, Toro Ibáñez 2002: 8–9).

Други фактор који значајно утиче на трансмисију културе јесте учење. У том смеру, Томасело (Tomaselto 2010: 28) истиче да је учење о култури код људи другачије јер они активно учествују у самом процесу, што није случај са осталим врстама. Оно представља кључну манифестацију друштвене заједнице која омогућава људима да преносе информације на следеће генерације. Људска култура и њена трансмисија опстају не само зато што млађе генерације, то јест, деца раде оно што и други људи у њиховој околини раде већ зато што и одрасли од њих захтевају да се понашају на одређени начин. Оваква нормативна димензија људске културне традиције служи да се учврсти пренос традиције и понашања и тиме загарантује културна трансмисија одређене заједнице.

Поред тога, Томасело (Tomaselto 2010: 28) додаје да имитација и учење праћено правилима представљају уједно и манифестације јединственог кооперативног начина живота људи. Из тог разлога, не само да постоји кооперативност у свакодневним интеракцијама људи већ и њихов свакодневни начин живота доводи до стварања различитих облика културне трансмисије међу генерацијама, што такође резултира и до креирања јединствене верзије културе у виду кумулативне културне еволуције.

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ЕВОЛУЦИЈЕ И КУЛТУРЕ

Културални и биолошки развој су нераскидиво повезани код људи. Когнитивне способности које омогућавају културне процесе су производ еволуције и они утичу на настанак наше перцепције, основних вредности и осећања. Осим тога, култура уједно мења средину у којој људи живе и стога донекле одређује будуће деловање природне селекције (Sperber 1996: 5).

Из угла биолошке еволуције, културолошки садржаји конципирани су као јединице информација које се могу преносити, размењивати и које су повезане са понашањем. Култура се у том случају посматра као складиште знања и информација, увек доступно свим члановима одређене друштвене заједнице (Castro et al. 2010: 231).

Међутим, иако постоје многобројна неслагања у вези са повезаношћу еволуције и културе, два научна приступа потпуно независна један од другог, као што су социобиологија и генетска и културна коеволуција, ипак указују на везу која мање-више прожима ова два феномена.

Са аспекта социобиологије, Роуз и сарадници (Rose et al. 2000: 6) посматрају културу као израз природно одабраних гена, као и свака друга карактеристика фенотипа. Наиме, као што генотип (скуп унутрашњих, невидљивих особина живих бића) утиче на стварање организма, при чему се развија фенотип (скуп спољних, видљивих особина живих бића), тако и информација пренесена културним путем утиче на креирање понашања и начина живота појединца путем планова, програма, шема, правила и инструкција.

У том случају, једино развој и култура могу имати ефекта на генетску еволуцију утицањем на адаптације појединих организама, као и на то који ће различити појединци у популацији опстати и пренети своје гене на наредне генерације. Дакле, према овом приступу гени и култура пружају заједнички допринос људској еволуцији, што утиче и на еволуциону динамику наше врсте (Laland et al. 2010: 140). С друге стране, не указујући на детаљнији приказ, овај почетни концептуални модел је дефинисан као сувише ограничен јер не објашњава разлоге интеракције између генетске еволуције и културног живота људи (Bodmer, Cavalli-Sforza 1976, Durham 1991, Feldman, Laland 1996 цит. у Laland et al. 2000: 137).

Недовољно објашњена теорија о вези између еволуције и културе довела је до стварање нових ставова о наведеној теми из перспективе генетске и културне коеволуције. Наиме, Duram (Durham 1991) тврди да се ова врста коеволуције заснива на стандарној теорији еволуције, осим што је интеракција између генетске еволуције и културе јача, стабилнија и богатија. Дакле, култура се посматра као скуп идеја, уверења, вредности које се уче путем културних активности и преносе друштвеним путем међу појединцима у облику културног наслеђа.

Новина овог приступа огледа се у томе што одређене културне активности могу да измене селекције у људском окружењу, тако да културне трансмисије, заправо, утичу на судбину неких од изабраних људских гена.

Језичке и културне трансмисије и промене

На свету постоји велика разноврсност облика културног испољавања који се преносе с једне генерације на другу. Биби и Бренан (Bibi, Brenan 2008: 46) истичу да се виталност неке културе може изразити кроз стање њеног језика. Језик је оличење културе сваког народа и по Дарвину има карактеристике живих врста. Језици се као такви развијају, стапају и налик живим врстама, могу изумрети. Међутим, језици у себи носе начин размишљања и виђења света, преносећи идеје с једног нараштаја на други.

Узимајући у обзир да се култура, између осталог, представља и дефинише као део еволуције и стварања људске врсте, неопходно је истаћи на који начин се информације преносе међу људима путем културе али и језика, као битног елемента њихове заједничке везе.

Универзална особина људи јесте култура која има трансгенерацијски карактер. Култура се у том смислу преноси са генерације на генерацију и служи људској врсти чија је намера да се адаптира на животну средину и на тај начин буде надмоћнија од животињске врсте. Као један од кључних фактора у преношењу културе истиче се и језик – „од језичког умећа зачео се човеков разум, божанска уметност идеје, мајка свих уметности” (Herder, цит. у Клосовска 1981: 11, цит. у: Филиповић 2009: 111).

Као нераздвојни делови човека од самог настанка, језик и култура су неопходни како би се одређене информације преносиле међу припадницима друштвене заједнице. Стога, Крби (Kirby 2007: 678) наводи да се путем језичких израза преносе неограничене семантичке информације. Међутим, с обзиром на то да језик није у потпуности кодиран, многе језичке структуре морају да се науче путем посматрања и анализирања његове структуре и употребе у пракси. Под оваквим процесом се заправо подразумева учење језичког понашања путем посматрања других људи и њиховог преношења информација.

Уједно се истиче да се језички пренос а и адаптација језика разликују у односу на културне промене и трансмисије. У том смислу, процеси промене језика дешавају се брже, спонтаније и несвесно како би се језици лакше учили и зависе од случајних језичких варијација (Christiansen, Chater 2008: 505).

Оно што подстиче промену језика јесте и језичко понашање човека које је научено а не инстинктивно, што је случај у комуникацији међу животињама. Из тог разлога, упркос томе што је језичка способност урођена, Бугарски (2003: 38–39) наглашава да свака генерација учи различито језике у детињству. Све то утиче на промену физиономије одређеног језика и подстиче појаву раслојавања језика у дијалекте, као и стварање нових језика, при чему се процеси могу изнова понављати циклично.

С друге стране, за разлику од језика, пренос културе и њене промене дешавају се свесно и најчешће су културне варијанте формиране или изабране од стране одређених појединаца у друштву који их са планом преносе и мењању када је то неопходно (Christiansen, Chater 2008: 505).

ТЕОРИЈЕ О НАСТАНКУ И РАЗВОЈУ ЈЕЗИКА

Тема настанка и развоја језика одувек је била загонента за многе истраживаче. Постоје различита мишљења и теорије које објашњавању ову појаву, али и даље не постоји сагласност у вези с разлогом постанка језика, као ни о претечама језичке способности. Све до двадесетог века, веровало се да је језик посебна способност човека коју је Бог доделио. Многе теорије и мишљења одређених аутора, супротна од наведеног, нису се узимала у обзир, нити су се схватала релевантним.

Заинтересованост за ову сферу повећала се тек 1960, када су научници из области лингвистике, антропологије, генетике, неуронауке и еволуционе биологије кренули да се баве испитивањем еволуције језика (Fitch 2010: 1). Међу многобројним тадашњим научницима истакао се и лингвиста Ноам Чомски, а након тога 1990. и аутори Pinker и Bloom, који су такође почели интензивније да изучавају настанак језика (Corballis 2009: 20).

Као две важне теорије издвојиле су се теорија континуитета и дисконтинуитета. Према теорији континуитета, заступа се Дарвинов став да језик није могао да настане ни из чега, већ се основа за настанак језика налази у системима комуникације међу животињама. Супротна теорија, под називом теорија дисконтинуитета, чији је заступник познати лингвиста Чомски, скреће пажњу на то да је језик људски орган и да се већ налази у људском уму. Осим Чомског, тезу да људски језик није настао из животињске комуникације такође представљају и културалисти, чије се заступање огледа у томе да одвајају биолошку природу човека од његове друштвене природе, али и одбацују ставове Чомског да су људи налик машинама које производе културу путем људског ума и језика (Pinker, Bloom 1990; Chomsky 1980a, Engelsted 1984; цит. у Ulbaek 1998: 30).

Дакле, у вези са поменутиим, Чомски у својој хипотези наводи да је језик настао тако што је најпре дошло до повећања волумена и развоја мозга а као споредна последица тога развила се језичка способност (Чомски 1972). С друге стране, аутори Пинкер и Блум (Pinker, Bloom 1990) указују на природну селекцију као главни механизам за развој језика, јер могућност преношења информација ради упозоравања на предаторе или подучавање потомака, која је представљала предност за људску популацију у односу на животињску, условила је да дође до усавршавања језика, то јест да се мозак, вокални тракт и слушни канал прилагоде језичкој способности.

Поред наведених теорија, такође се издвајају и савремена размишљања о еволуцији језика која истичу концепт протојезика као неопходног стадијума у развоју језичке способности током еволуције хоминида. Наиме, протојезик представља интермедијарно стање између језика данашњег модерног човека и његових давних предака који су тек покушавали пронаћи начин за комуникацију (Fitch 2010: 2).

Бикертон (Bickerton 1990, цит. у Fitch 2010: 404) се осврће на важне елементе лексичког протојезика и истиче да оно што карактерише овај комуникативни систем, који претходи појави модерног језика, јесте вокално учење и изражавање путем сигнала, лексички појмови, то јест семантика, као и мотивација да се одређене информације поделе са другим појединцима и групама. Међутим, као главни недостатак протојезика издваја се модерна синтакса, односно недостају граматички појмови – функционалне речи и морфеме, структуралне фразе, обавезно изражавање структуре аргумената и речи за различите семантичке функције (Fitch 2010: 404).

У оквиру концепта протојезика, постоје и два модела о еволуцији језика. Као први модел истиче се вокални, који указује на то да постоје велике сличности између људског говора и вокализације човеколиких мајмуна, при чему се повећава активност леве мождане хемисфере (Hauser, Andersson 1994). Као други модел издваја се гестовни, чији је акценат на указивању на то да се језик развио из гестикулације, то јест од покрета тела, нарочито руку (Sandler 2012). Мек Нил се слаже са поменутиим и тврди да дете поред средстава за откривање гласовних знакова користи и гестовни језик како би усвојило матерњи језик. „Спонатни гестови служе да се обележе интегрални делови реченице које дете још није развило, а припадају дубинској структури језика и дубинском времену док тај језик покушава да се изрази у спољашњој форми“ (Васић 1994: 73).

На крају, Либермен (Lieberman 2007: 45) закључује на основу проучавања анатомске и неуролошке основе језика да се као важан моменат настанка говора узима моменат када се човек усправио на две ноге и почео да трчи. Такође, он тврди да је на стварање вокалног тракта утицало то што се ларинкс спустио ниже код прачовека, што је омогућило формирање говорног апарата који помаже у стварању артикулисаног говора.

Језик из перспективе биолошке еволуције

Еволуција људског бића и развој језика не могу се представити и анализирати једно без другог. Ова два концепта одувек су повезана, с тим што се еволуција човека свакако одвијала много времена пре појаве језичке способности. Настанак језика је повезан с настанком човека и неопходно је да се посматра међу осталим способностима људских бића.

Постоје различита мишљења и теорије о настанку језика, међутим, Дарвинова књига *Порекло врста* успела је да направи потпуни преокрет у размишљању и тумачењу људског почетка, чиме је и истовремено пружио модернији приступ о концепту језика (базираном на научном приступу).

Издавају се одређене тезе о развоју и појави језика са аспекта еволуције, стога се с једне стране језик објашњава као производ промене из животињске комуникације у људски језик, док други аутори истичу да се језик развио под утицајем модерних људи и њиховог понашања, као и појаве симболике (Јанковић, Шојер 2015: 13).

Према ставу Дарвина, језик је настао из имитације и модификације различитих звукова из природе, то јест из неартикулисаних људских крикова који су били потпомогнути знаковима и гестовима (Castro Nogueira, Toro Ibáñez 2002: 275). Многи аутори се слажу с том претпоставком и самим тим истичу предности звучног језика као доказ вокалних језичких почетака, док се компаративна истраживања примата користе као темељ гестикуларне теорије (Јанковић, Шојер 2015: 13).

Јанковић и Шојер (2015: 14) истичу да термин језик обухвата комуникацију праћену звуком. Међутим, с обзиром на то да језик уједно поседује и симболичку функцију, овакво дефинисање није комплетно да би се указало на битне особине људског језика. У односу на комуникацију међу животињама, људски језик се састоји од симбола који човеку пружају могућност да изрази одређене апстрактне појмове и идеје. Иако постоји ограниченост вокабулара, сваки појединац је у могућности да изговори или напише нову реченицу коју никада није користио. Овај процес није могућ код животиња, јер се њихов скромнији репертоар преноси генетским путем или као одговор на конкретну ситуацију, налик упозорењу, док се код људи језик преноси путем културе и учења.

Још од 18. века језици су посматрани као организми чији се животни циклус састоји од рођења, прогресивног раста, рађања и на крају смрти (Christiansen, Chater 2008: 498).

У вези са поменутим ставовима, Дарвин (1874: 106, цит. у Christiansen, Chater 2008: 498) је указао на сличности између језичких и биолошких промена које се огледају у томе што се формирање различитих језика и врста одвија паралелно и постепено. Наиме, језици се као и органска бића могу класификовати у групе, природно, према пореклу или карактеристикама. Стога, доминантни језици и дијалекти се шире, при чему се други, такозвани слабији језици губе, нестају и изумиру. Борба за опстанак се такође одвија међу речима и граматичким облицима у сваком језику. Оно што је краће и лакше за изговор добија предност, тако да је и опстанак и очување одређених фаворизованих речи у складу са природном селекцијом. У том смислу, природни језик се метафорички може представити као људски организам чија еволуција зависи од карактеристика и процеса људског учења.

Такође, ново доба 20. века је у периоду процвата лингвистике изнедрило и једног од значајних лингвиста, Ноама Чомског, који је поново вратио занемарену идеју да језик, заправо, има биолошки апсект. Имајући у виду да се истицало како постоји нешто урођено у човеку али не и у животињама, што омогућава да се језик савлада током неколико година, Фич (Fitch 2010: 88) наводи да је Чомски то назвао и представио као универзалну граматiku у својој генеративној теорији језика. Према овој теорији, у темељима језика налази се низ синтактичких правила који је универзалан за човека и који чини основу граматике сваког светског језика. Међутим, будући да човек не може самостално да почне са коришћењем језика, то јест мора га научити, неходно је истаћи да поменута универзална граматика, заправо, представља инстинкт за учењем језика.

Језичка способност

Из угла развојне психолингвистике, током еволуције развиле су одређене специјалне способности, међу којима и језичка, чија је улога да

переради језичке информације и обради сазнања о свим осталим аспектима реалности човека (Ивић 1987: 144).

Способност усвајања језика налази се у биолошкој структури људске врсте и представља резултат еволутивног процеса природне селекције, из чега произлази серија мањих промена у способностима, налик имитацији путем израза лица или одређених покрета. Стога се сматра да је природна селекција заправо заслужна за комуникацију путем гласова, као и да је она омогућила даља напредовања у језику (Gasto et al. 2006: 121).

За разлику од језика животиња, људски језик поседује могућност комбиновања гласова, симбола и гестова уз помоћ употребе граматичких правила. Усвајање гласова и гестова започиње с рођењем, да би се касније наставило и усавршавало са циљем да човек може да ствара и комбинује више речи и реченице (Gasto et al. 2006: 120).

Биби и Бренан (Bibi, Brenan 2008: 46) наводе да језичка способност омогућава да се људи играју речима, али и узајамном супростављању симбола. Не само да ова способност омогућава појединцу да се поиграва појмовима већ и пружа још једну одлучујућу предност у односу на остале животиње, а то је могућност да преноси појмове и речи наредном потомству, које наставља да ствара нови процесор за обраду речи. Животиње такође уче од својих родитеља, али се не баве појмовима и речима, нити знају како да их контролишу и управљају њима.

Да би се с развојем језичке способности започело, Харфорд (Hurford 2003: 41) додаје да је неопходно испунити одређене услове у виду стицања такозваних прекогнитивних способности. Наиме, да би човек постао способан за коришћење језика, неопходна је фонетска способност како би могао да произведе гласове и покрете рукама, такође, синтаксичка способност како би могао да организује дуже секвенце гласова и гестова, затим семантичка способност у циљу формирања основних појмова и сложених концепата. Надаље, потребна је и прагматичка способност како би човек могао да доноси одређене закључке, као и основна симболичка способност да би могао да повезује гласове и покрете са основним појмовима.

Бугарски (2005: 10) закључује да је филогенетски развој језика у вези са еволуцијом човека, што се и огледа у томе да је текао упоредо са преласком на двоножан ход, с развијањем способности мишљења, употребом симбола, као и другим процесима важним за *хомосапијенса*. Сваки појединац се служи језиком, међутим, ова људска моћ се ипак не може остварити без утицаја спољних фактора. То се огледа у томе што је сваком детету дата могућност да проговори, међутим, оно то ради на посебном језику своје друштвене средине и окружења у ком одраста.

УЛОГА БИОЛОШКЕ ЕВОЛУЦИЈЕ И КУЛТУРНИХ РАЗМЕНА У РАЗВОЈУ ЈЕЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ

Још од давнина, постанак и развој језичке способности везује се за настанак човека. „Од времена када је силазак ларинкса почео да мења облик вокалног тракта током еволуције дошло је до развијања комуникације код људи (Kirby 2007: 671)“.

Како се човек мењао кроз различите фазе и периоде, тако је језик упоредо са њим попримао одређени облик, док је језичка способност бивала све развијенија. У том дугом процесу многи фактори су утицали на настанак и развој језичке способности, међу којима су се издвојили и биолошка еволуција и културна трансмисија.

Имајући у виду да се развој еволуције и биолошке структуре одвијао пре, културни обрасци су ти који су се прилагођавали путем процеса културне трансмисије и варијација, при чему су се градиле форме и обрасци који се лако усвајају и уче, али где се, такође, и обликује структура језика (Chater, Christiansen 2010: 1150).

Као један од важних елемената језичке способности, из које је проникла, издвојила се симболичка функција, чија је улога у стварању тесне повезаности између биолошког и културног развоја човека. Ивић (1987: 322) дефинише симболичку функцију као производ биолошке еволуције и у основи представља способност креирања система знакова који чине спону међу нервним системима. Стварајући спону, ови системи заправо утичу на почетак процеса семиотичке комуникације, при чему долази до промена и развоја јединки које се преводе у семиотичке системе. Овим путем ствара се нови принцип развоја човека који се огледа у виду развоја спољашних човекових способности у домену културе и њене размене.

Дакле, биолошка еволуција и културна трансмисија повезани су с језиком и сва три феномена заједно чине систем где се информације преносе и мењају под утицајем човека и његовог учења. Овај динамичан систем који чине језик, еволуција и култура, као и њихова међусобна интеракција, заправо се може објаснити на следећи начин. Наиме, механизми за учење језика представљају део нашег биолошког наслеђа, стога и зависе од биолошког наслеђа. У вези са тим, Кирби (Kirby 2007: 679) указује на то да ови механизми омогућавају културни процес језичког преноса уз помоћ учења и понављања. Дакле, за појаву и развој језика и језичке способности важна је и културна еволуција, чија је улога да одреди биолошку способност појединца и тиме битно утиче на еволутивном путу механизма у процесу учења језика. Имајући у обзир наведено, може се истаћи да су језик, еволуција и култура међусобно повезани у цикличном систему где стварају везу у којој зависе једни од другог.

По мишљењу аутора Ногеира и Ибањес (Nogueira, Ibáñez 2002: 285–287), систем културног преноса код хоминида заправо је олакшао

пут ка развоју језика и језичке способности. Пренос информација о наученом понашању (одобравање или неодобравање одређеног поступка) утицао је на стварање селективног притиска у циљу развоја ефикаснијег система комуникације између родитеља и деце. Ефикаснија комуникација довела је до подстицања индивидуалног учења и интелектуалног развоја, као и стицања индивидуалног искуства и способности код човека да преноси научене културне информације путем језичких знакова.

Конечно, Кастиљо Иглесијас (Castillo Iglesias 2013: 96–98) закључује да језичка способност и комуникација у еволутивном смислу представљају интерактивни феномен чији је циљ да омогући људима интензивно међусобно сарађивање у заједничком свету. Стална интеракција између људи, као и усклађивање понашања у складу са околином, пружа подршку и стабилност која се преноси на следеће генерације. У том контексту, систем језичких правила настаје природно и служи за комуникативне потребе у конкретним случајевима. Настанак и развој језичке способности може се сагледати из угла биолошке еволуције јер омогућава еволуцију појединца, међутим, у свету људских бића неопходни су и други људи и њихова понашања и намере које временом постају део начина живота читаве друштвене заједнице. Са тим у вези, као резултат ове динамике јавља се појава комуникације која уједно служи за испитивање улоге природне селекције али и културе.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на то да језик представља средство споразумевања међу људима и да је његов постанак везан за настанак и развој људског друштва, човек је у предности у односу на животиње јер се служи језиком да би саопштио своје мисли и осећања другима. Језичка способност омогућава да се људи повежу и у међусобној интеракцији опстају тежећи ка изградњи квалитетнијег живота и друштвене заједнице.

Настанак језика описују многобројне теорије и аутори. Почевши од библијског схватања језика па све до његовог објашњења путем еволуције, многи аутори су сугерисали да језик треба детаљније истражити, анализирати и утврдити његово порекло и елементе који утичу на његов континуирани развитак. У вези са тим, према одређеним теоријама језик се развио из социолошких и комуникативних потреба, док су друге теорије указивале да је развитак језика повезан са природном селекцијом и биолошком еволуцијом.

Биолошка еволуција бави се променама од једноставнијих ка сложенијим облицима живота и представља основу за историјски напредак, то јест за еволуцију од примитивних до цивилизованих људских друштава. У том смислу, језик као део човека се може посматрати и из перспективе наведене еволуције и повезати са Дарвиновим схватањима да

је језик настао од неартикулисаних људских крикова који су били потпомогнути знаковима и гестовима.

С тим у вези, језичка способност, настала као манифестација симболичке функције, заправо пружа човеку да се игра речима, поиграва појмовима и симболима али за разлику од животиња, преноси језик и појмове следећој генерацији и на тај начин чува га од заборавља.

Као основни смисао одржања и напретка људског рода издваја се и култура. Култура представља скуп свих човекових творевина и резултат његове стваралачке интервенције у природу, друштво и људски дух, и као таква битна је и за настанак и развој језичке способности још од самог почетка људског развоја.

Тако да, осим што се преноси језик и оваква врста људске способности, такође се преноси и култура. У том смислу говоримо о културној трансмисији која се углавном одвија путем имитације одређених понашања, али и путем учења. Осим културних трансмисија, одвија се и језички пренос, то јест путем језичких израза преносе се неограничене семантичке информације. Тако да и језик и култура утичу узајамно једно на друго, и као што биолошка еволуција има улогу у настанку и развоју језичких способности, тако и култура и њена трансмисија омогућавају да се те способности преносе са генерације на генерацију и омогућавају даљи развој језика.

Дакле, језици и језичка способност развијају се и настају под утицајем културне еволуције, која заправо одређује биолошку способност појединца и утиче на еволутивном путу учења језика. Сва три концепта – еволуција, култура и језик представљају сложени циклични систем у се коме прожимају, делују и стварају динамичну интеракцију где зависе једно од другог.

На крају рада, свакако, оставља се могућност да се још детаљније испитају ове теме, што захтева активнију сарадњу истраживача различитих дисциплина како би се што прецизније и детаљније утврдио значај биолошке еволуције и културне трансмисије у процесу настанка и развоја језичке способности.

ЛИТЕРАТУРА

Биби, Алан, Ен-Марија Бренан. *Основе екологије (превели са енглеског Ивана Чорбићи и Обрад Полић)*. Београд: Клио, 2008.

Бугарски, Ранко. *Језици*. Београд: Чигоја/XX век, 2003.

Бугарски, Ранко. *Језик и култура*. Београд: XX век, 2005.

Васић, Смиљка. *Психоллингвистика*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 1994.

Васић, Воислав Ф. *Натура и култура: примери културног аспекта биолошке разноврсности* <<http://www.sepa.gov.rs/download/5.Vasic.pdf>> 20. 3. 2020.

- Видосављевић, Слађана, Милена Видосављевић, Јелена Круљ Драшковић, Интеркултурална настава у васпитно-образовном процесу. Синиша Минић, Алија Мандак (ур.). *Зборника радова Учитељског факултета у Призрену – Лепосавићу, књига 10*, Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу, 2016, 185–201.
- Gasto, Mariano, Aquilino Sánchez, Marina Gasto. Lenguaje, genes y evolución, *Resla*, 19 (2006): 119–128.
- Durham, William. *Coevolution: Genes, culture, and human diversity*. Stanford: Stanford University Press, 1991.
- Ивић, Иван. *Човек као animal symbolicum*. Београд: Нолит, 1987.
- Јанковић, Ивор, Тена Шојер. Еволуција говора и језика, *Opuscula archaeologica*, вол. 37/38, 1 (2015): 11–48.
- Castillo Iglesias, Lucía. Hacia un modelo de la evolución del lenguaje basado en la interacción, *Tesis para optar al grado de Magíster en Estudios Cognitivos*, Santiago de Chile, 2013.
- Castro Nogueira, Laureano, Miguel Ángel Toro Ibáñez. La evolución del lenguaje, *Diálogo Filosófico*, 53 (2002): 275–290.
- Castro, Miguel Ángel, Laureano Castro, Miguel Ángel Toro. Evolución y cultura: una aproximación a las ciencias sociales, *Éndoxa: Series Filosóficas*, 24 (2010): 219–245.
- Corballis, Michael. The evolution of language, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1156 (2009): 19–43.
- Кешина, Иван. Стварање и еволуција, *Богословска смотра*, вол.76, 2, (2006): 363–394.
- Kirby, Simon. "The evolution of language", in: Dunbar, R. and Barrett, L., (eds.), *Oxford Handbook of Evolutionary Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Laland, Kevin N, John Odling-Smee, Marcus W. Feldman. Niche construction, biological evolution, and cultural change, *Behavioral and brain sciences*, 23 (2000): 131–175.
- Laland, Kevin N, John Odling-Smee, Sean Myles. How culture shaped the human genome: bringing genetics and the human sciences together. *Nature Reviews Genetics*, 11 (2010): 137–148.
- Lieberman, Philip. The Evolution of Human Speech - Its Anatomical and Neural Bases, *Current Anthropology*, Vol. 48, 1 (2007): 39–66.
- Маркус, Томислав. Дарвинизам и повијест: еволуцијска биологија и проучавање друштвене динамике, *Повијесни прилози*, 35 (2008): 239–297.
- Миланков, Весна. Развој еволуционе мисли. *Архе – Часопис за филозофију*, 11 (2009): 89–112.
- Pinker, Steven, Paul Bloom. Natural language and natural selection, *Behavioral and Brain Sciences*, Vol 13, 4 (1990): 707–784.
- Rose, Hilary, Steven Rose, Jonathan Cape. *Alas, Poor Darwin: Arguments Against Evolutionary Psychology*. New York: Harmony Books, 2000.
- Sandler, Wendy. The phonological organization of sign languages. *Lang Linguist Compass*, 6 (2012): 162–182.

- Sperber, Dan. *Explaining culture: a naturalistic approach*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић. *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике, 1999.
- Tomasello, Michael. *Human Culture in Evolutionary Perspective*. Oxford Scholarship Online, 2010.
- Ulbaek, Ib. The origin of language and cognition. James R Hurford, Michael Studdert-Kennedy, Chris Knight (eds.), *Approaches to the Evolution of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 30-43.
- Филиповић, Јелена. *Моћ речи. Огледи из критичке социолингвистике*. Београд: Задужбина Андрејевић, 2009.
- Fitch, Tecumseh W. *The Evolution of Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.
- Harley, Trevor A. *The Psychology of Language: From Data to Theory*. London and New York: Psychology Press, 2014.
- Hauser, Marc D, Karin Andersson. Left-hemisphere dominance for processing vocalizations in adult, but not infant, rhesus-monkeys– field experiments. *Proc Natl Acad Sci USA*, 91 (1994): 3946–3948.
- Hurford, James R. “The Language Mosaic and its Evolution“, in: M. H. Christiansen and S. Kirby (eds.), *Language Evolution*, New York: Oxford University Press, 2003.
- Chater, Nick, Morten H. Christiansen. Language Acquisition Meets Language Evolution, *Cognitive Science*, 34 (2010): 1131–1157.
- Christiansen, Morten H., Nick Chater. Language as shaped by the brain, *Behavioral and brain sciences*, 31 (2008): 489–558.
- Чомски, Ноам. *Граматика и ум*. Београд: Нолит, 1972.

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF LINGUISTIC ABILITY FROM THE PERSPECTIVE OF BIOLOGICAL EVOLUTION AND CULTURAL TRANSMISSION

Summary: Taking into account that language is the basic means of communication between people, its role in the life of every person is very important. However, the question is when the language was created, what influenced the creation and development of language ability throughout the long history. Among the many concepts that intended to provide an explanation for the origin of language, biological evolution and cultural transmission have been highlighted. Both phenomena, from a different point of view, influence the development of linguistic ability and thus build a unique synergy, both with each other and with language. Therefore, the aim of this paper is to point at the concept of language, biological evolution and cultural transmission. Further more, the theories and views of different authors regarding the emergence of linguistic ability are presented, language is viewed from the aspect of biological evolution, and it is presented review of the phenomenon of linguistic ability. At the end of the presentation, attention is drawn to the circular system in which language, evolution, and culture collaborate together, affect each other and develop for the benefit of people.

Key words: language formation, development of language ability, biological evolution, culture, transmission.